Turkish Studies

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 2817-2832

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22990

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** 14.05.2019

✓ **Accepted/Kabul:** 10.08.2019

✍ **Report Dates/Rapor Tarihleri:** Referee 1 (22.07.2019)-Referee 2 (23.07.2019)

This article was checked by intihal.net.

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE BİR SÖYLEM ÇÖZÜMLEME DENEMESİ: TAŞ KESİLEN ÇOBAN EFSANESİ*

*Salih TUZLUKAYA***

ÖZ

Toplumun hayat felsefesini, yaşam biçimini, ahlak anlayışını, yücelttiği değerleri içlerinde barındıran, tarihin ve inanışların yüzlerce hatta binlerce yıllık izlerini taşıyan efsaneler, milli şuuru oluşturma bakımından son derece önemli edebi ürünlerdir. Bu türdeki edebi ürünlerde yer alan değerleri ve milli şuuru oluşturan öğeleri ortaya koymaya ve yorumlamaya imkân sağlayan bir çözümleme metodunun olması ve uygulanması gerekmektedir. Bu araştırmada başta efsane olmak üzere diğer edebî türler yoluyla bir topluluğa ait olmayı sağlama, milli bir bilinç kazandırma, erdemli bir birey olma, farklı ve yaratıcı düşünme gibi olguların kazandırılması için kullanılabilecek bir yöntem ve çözümleme denemesi olarak söylem çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan söylem çözümlemesi yöntemi, metnin dil özelliklerinden yola çıkarak anlatıcının seçimlerinin anlaşılması ve metnin üreticisinin doğrudan ifade etmediği örtük anlamların bağlam içerisinde ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir yöntemdir.

Bu çalışmada, Ruhi Kara'nın "Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı kitabındaki Refahiye'nin Alaçayır köyüne ait olan Taş Kesilen Çoban efsanesinin söylem çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Efsanenin söylemi, J. P. Gee'nin söylem çözümlemesi yöntemiyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu yönetime göre efsane üç ana başlık altında incelenmiştir. Efsane biçim analizi, anlam analizi ve dil analizi olmak üzere üç başlık altında J. P. Gee'nin söylem çözümleme yaparken belirlemiş olduğu yirmi yedi alt başlıkta incelenmiştir. Biçim analizinde yazarın söylemini oluştururken kullandığı araçlar ortaya konulmuş ve efsanenin kurgusal yapısı ile ilişkilendirilmiştir. Anlam analizinde ise, söylemi oluşturan anlamsal bağlar, kurguyu oluşturan

* Bu makale 14-15 Mart 2019 tarihindeki Refahiye Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin makale şeklinde yazılmış hâlidir.

** Öğretmen-MEB, E-posta: salih_tuzlukaya@hotmail.com

yapısal unsurlar dikkate alınarak açıklanmıştır. Dil analizinde ise söylemi oluştururken yazarın özellikle yoğunlaştığı kelimeler ve yazarın bilinçli olarak tercih ettiği yapılar ortaya konmuştur. Çalışma, söylem çözümlemesi yönteminin halk edebiyatına ait olan edebi metinlerin tahlilinde ve okur tarafından efsanelerin daha iyi anlaşılmasında etkili bir yol olduğunu gösterme amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Refahiye, Söylem Çözümlemesi, Taş Kesilme, Milli Şuur.

AN EXPERIMENT DISCOURSE ANALYSIS IN TURKISH TEACHING: THE LEGEND OF PETRIFIED SHEPHERD

ABSTRACT

The legends that contain the philosophy of life, the way of life, the way of morality, the values that the society glorifies, and the traces of history and beliefs for hundreds or even thousands of years are extremely important literary products in terms of creating national consciousness. It is a method of analysis that enables to present and interpret the values and elements of national consciousness in such literary products. In this study, discourse analysis method was used as a method and an attempt to analyze such phenomena as providing belonging to a society through other literary genres as a legend, gaining national consciousness, being a virtuous individual, and thinking differently and creative thinking. The method of discourse analysis used in the research is aimed at understanding the language characteristics of the text and revealing the implicit meanings that the producer of the text does not express directly.

In this study, A Discourse Analysis of The Legend Of The Petrified Shepherd, which belongs to Alaçayır village of Refahiye, was attempted in his book "A Research on Erzincan Legends" by Ruhi Kara. The legend says, J. P. Gee's method of discourse analysis has been tried to be studied. According to this method, the legend was examined under three main headings. J. in three topics: legend form analysis, meaning analysis and language analysis. P. Gee's analysis of discourse has been examined in twenty-seven sub-headings. In form analysis, the tools used by the author to create the discourse were revealed and associated with the fictional nature of the legend. In the analysis of meaning, the semantic links that form the discourse are explained by taking into account the structural elements that form the fiction. In language analysis, especially concentrated words of the author, and consciously preferred structures were revealed. The study aims to show that discourse analysis is an effective way of analyzing literary texts belonging to folk literature and by the reader to better understand the legends.

STRUCTURED ABSTRACT

Legends; It derives its sources from mythology, history, religion, daily events and is a very important folk literature product in terms of

its credibility and values as a modern form of myths. However, legends, along with belief elements, punishment motifs, identity formation and values are the methods of teaching. Legends; it can be examined in the context of the possibilities offered by discourse analysis method in the process of identity construction as it expresses belief and historical stance and embraces cultural codes. Discourse analysis enables linguistic data to be used to reveal the deep meaning and fiction of texts. There are different approaches to discourse analysis In this study, the method outlined by J. P. Gee in his book *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (2005) will be used.

There have been many valuable studies on the analysis of legends. The aim of this study is to analyze the discourse in the context of Turkish teaching of the Petrified Shepherd Legend which belongs to Refahiye in his book titled *A Research on the Erzincan Legends* in of Ruhi Kara, which is a very common motif in legends.

Legends, which also explain the rules of Turkish culture, belief and society, are full of values that children can adopt without realizing it. When it is thought that our values have been distilled from the national and spiritual sources of our society from past to present and are our inheritance that we will transfer to our future, legends must be used in our education system and especially in teaching Turkish in order to transfer these values. This study aims to reveal the superficial structure and linguistic features of legends, which is an important tool in the process of transferring our values, and to reach a meaning in the deep structure and to develop a different point of view in the process of making sense of the legend and to reveal the “meaning duran standing behind the text.

In this research, the Legend of Petrified Shepherd was tried to be analyzed using J. P. Gee's Discourse Analysis Method (2005). Gee's method of discourse analysis consists of linguistic details, producing, perceiving, interpreting discourse, and examining the social context in which discourse is produced. Gee *Discourse Analysis How; In his Toolbox* (2010), he developed a list of twenty-seven items by transforming the above-mentioned features into criteria. In this study, Gee's study was shaped according to the list of twenty-seven items which he identified as the method of text analysis. In order to reveal the form, meaning and language dimensions of the study, these twenty-seven-item analysis tools will be examined under the headings determined by Dumlu (2016).

The most common legends of the Anatolian and Turkish worlds are based on the stone cutting motif. As a motif that can be evaluated within the deformation motif, kesilme stone cutting ”is the transformation of human, animal, plant or any object into stone. In this respect, it is of great importance to analyze and interpret legends from many elements of history, belief and culture that take this motif as a literary text. In this sense, in order to reveal the discursive value and elements in the legends about the stone cutting motif belonging to Refahiye, a legend called “Petrified Shepherd” has been tried to make a discourse analysis of the legend. Ruhi Kara (1993, p. 132) describes the legend of the Petrified Shepherd in his book as follows:

“On the east side of Alaçayır village of the Refahiye district of Erzincan, a shepherd flock grazed one day at a location called ork Morkom’. However, since there was no water in the vicinity, the flock of the shepherd had died from thirst. The shepherd resorted to every solution to irrigate his flock but still found no water. As a last resort, he raised his hands and began begging God: ‘God, if you bring a water out of here, I will slaughter my beloved black sheep for you.’ God, who accepted the prayer of the shepherd, released plenty of water there. The shepherd watered his flock. Irrigated, but the promise of irrigation did not stop. The shepherd, unable to sacrifice the black sheep, tried to slaughter the black sheep instead of the black sheep. This act of shepherd did not welcome Allah, and the shepherd and his flock cut stones there.

The shepherd is committed to the death of his flock. Once the danger has passed, he cannot afford to fulfill his vow. He offends, insulting Allah, who has helped him. The shepherd is punished when he kills the tick he found on the sheep with the intention of sacrifice and the stone is cut with his flock.

The legend shows a man's misconduct and tells us that they are punished for being disrespectful to the holy.”

In this study; In the context of language and discourse, a legend has been tried to be analyzed by taking J. P. Gee's discourse analysis method in the center. In particular, one of the important genres of folk literature such as legend has been chosen and an example analysis has been made. With this analysis, it has been tried to show how to build the national identity and consciousness with the possibilities of language and language especially in the genres such as where the traditional elements are intense. However, in the mental context, considering the type of the text and its relationship with the society in which it was created, the meaning of the meaning of the text with the help of semantic codes and indicators with questions and reflections such as what the author / narrator / text tells us, why he said so and not otherwise. unearthed

In the legend of Petrified Shepherd, which is the subject of the research with discourse analysis, the form analysis of the text was made. Then the meaning and language analysis of the legend was made. As a result of the discourse analysis of the legend, we can say that a discourse has been developed in accordance with the message desired from the title of the legend to the end. In the legend, the shepherd and the identity of God, the plot and actions carried on it were used with motifs in accordance with social discourse. Religious motifs such as prayer, sacrifice and stone cutting in the legend reveal the belief dimension of the legend. It has been determined that the legend has many social benefits and a suitable language and discourse is used. In the myth, God has infinite power and might, and the helplessness and helplessness of human beings have been expressed in terms of both discourse and action. The Petrified motif, which was determined as a trace of the legend, was included in the legend as a last of which the shepherd suffered as a result of his conscious choices.

When it is thought that our values have been distilled from the national and spiritual sources of our society from past to present and

are our inheritance that we will transfer to our future, legends must be used in our education system and especially in teaching Turkish in order to transfer these values. In this study, in addition to revealing the superficial structure and linguistic features of legends, which is an important tool in the process of transferring our values, it has been tried to develop a different perspective with the method of discourse analysis in the process of making sense of the legend by revealing the deep structure of the legends and revealing the meaning lying in the space behind the text.

Keywords: Legend, Refahiye, Discourse Analysis, Petrification, National Consciousness.

1.Giriş

Efsane, TDK'deki tanımına göre eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence anlamına gelmektedir (TDK, 2019). Elçin ise efsane ve menkıbeyi aynı başlık altında şu şekilde tanımlar: “İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, adet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapça: ‘Ustûre’ (cem’i: esâtîr); Farsça:‘Fesâne, efsâne’; Yunanca: ‘Mitos, mit’ kelimeleri ad olarak verilmiştir” (1986, s. 314). Efsanelerin ortak hususiyetlerini Sakaoğlu (1980, s. 6), şu şekilde sınıflandırmıştır:

- a) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- c) Umumiyyede şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.
- ç) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımadır.

Bu tanım ve bilgilerin ışığında, efsanelerin kaynaklarını, mitolojiden, tarihten, dinden, günlük olaylardan aldığı ve mitlerin modern bir şekli olarak inandırıcılık özelliği ve içerdiği değerler bakımından son derece önemli bir halk edebiyatı ürünü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte efsaneler içinde barındırdıkları inanç öğeleri ile birlikte ceza motifleri, kimlik oluşturma ve değerleri öğretme yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Feyzioğlu'na göre, (2011, s. 119) “Efsanelerde yer alan mitik doku efsane dilinin yol göstericiliği ile tespit edilebilir. Çünkü mit metinleri didaktik metinlerden farklıdır. Mitte de diğer anlatı türlerinde olduğu gibi bir kurgusalılık mevcuttur. Bugün için kurgusal düzlemde görülen mit metinleri bu yönleri ile sanat eserleri arasında kabul edilebilir.” Benzer biçimde Yılar (2005, s. 387) da efsanenin sanatsal anlatımına değinerek şu ifadeleri kullanmıştır: “Efsaneler ve mitler, bir bakıma insanların, oluş nedenini bilimsel olarak açıklayamadıkları bir takım olağanüstü olaylara yorum getirme çabalarının sonucunda oluşmuşlardır denilebilir. Zamanla bu anlatımlar daha düzgün ifadelere bürünerek sanatsal anlatımlara dönüşebilmiştir.”

Efsaneler, kurgusal özellikleri ile birlikte millî kimliğin oluşturulmasında, ait olunan topluma dair kültürün öğretilmesinde ve tanıtılmasında önemli bir edebi türdür. Efsaneler sözlü geleneğe ait olmalarına rağmen özne niteliği kazanmış bir toplumun hem eser oluşturma hem de oluşturduğu eseri alımlama ilkelerini yansıtan metinler olarak değerlendirilebilir. Çünkü Türk sözlü geleneğinde önemli bir yeri olan efsane metinleri, zamanla en eski devirlerde yaşayan insan topluluklarının, yaşadıkları dünyayı, kâinatı idrak etme çabalarından kaynaklanan ve “neden, nasıl” sorularına cevap veren mitik metinlerle iç içe girmişlerdir (Feyzioğlu, 2011 s. 119).

Bu bağlamda efsaneler; inancı ve tarihsel duruşu ifade etmesi, kültürel kodları bünyesinde barındırması yönüyle kimlik inşa sürecinde söylem çözümleme yönteminin sunduğu imkânlar bağlamında incelenebilir. İşte söylem çözümlemesi başta destan olmak üzere, diğer türler yoluyla bir topluluğa ait olmayı sağlama, ulusal bir bilinç kazandırma, kimlik edindirme gibi olguların istendik yönde olmasını sağlayacak öğrenmeler için kullanılabilecek bir yöntem ve çözümleme tekniğini ifade eder (Ünveren, 2018, s.290).

2. Söylem Çözümlemesi

Söylem çözümleme kavramı, ilk kez Zellig Harris tarafından, bir metinde cümleleri birbirine bağlayan ilkenin ne olduğunu araştırırken kullanılmıştır. Bir cümlenin veya sözcenin neden diğerini takip ettiği yönündeki kuralları araştırırken Harris, söylem çözümleme için iki muhtemel yön tespit etmiştir. Bunlardan biri dil ve kültür bağlantısı, diğeri ise tek bir cümle sınırlarının ötesindeki sürekli betimleyici dilbilimdir (Harris, 1952, s.474-485). Söylem çözümleme daha sonra 1970'lerin sonunda araştırma alanlarının gündemine gelmiş, yöntemin yansımaları ilk olarak yorumbilim ile felsefi tartışmalar üzerinde ve dilin toplumsal gerçeklik üzerindeki yapıcı rolü üzerinde olmuştur (Sinclair and Coulthard 1975, Van Dijk 1985, Potter ve Wetherell 1987, Fairclough 1995, Gill 1996, Titscher vd. 2000).

Günay (2013), söylem-dil ilişkisi için; söylemin bir dil bağlamında oluştuğuna dikkat çeker. Dil olmaksızın söylemden söz edilemeyeceğini, söylemin sürekli bir oluşum olduğunu ve dil düzeneği ile bağlamın etkileşimi sonucu ortaya çıktığını ifade eder. Dili bir pratik olarak görmenin yanında, onu incelemeyi de amaç edinmiş olan söylem çözümlemesi; sosyal ilişkiler başta olmak üzere, bilgi ve kimliklere ait özelliklerle bunlar arasındaki değişimi ortaya çıkarmayı hedefleyen ve bunu analitik hale getirmede etkin bir çözümleme türüdür (Sözen, 2014).

Söylem çözümlemesi dilbilimsel verilerin metinlerin derin anlamının ve kurgusunun ortaya çıkarılması amacıyla kullanılmasını sağlar. (Dijk, 1983, s. 21). Söylem çözümlemesi, dili tümce düzeyinden daha fazlası olarak kabul eder. Çünkü iletişim bağlamında “söylem bir iletinin tüm boyutlarını, sadece iletinin içeriğini değil, onu dile getireni (kim söylüyor), otoritesini (neye dayanarak), dinleyiciyi (kime söylüyor?) ve amacını (söyleyenler söyledikleri ile neyi başarmak istiyor) kapsar” (Börekçi-Çelikpazu, 2012, s.404). Bu soruların yanıtları araştırılarak metin yüzeyinin altında yatan gizil, örtük öze, bir başka ifade ile sözce ile iletilen psikolojik, sosyolojik, kültürel vb. boyutu olan düşünceye ulaşılabilir ki söylem çözümleme yöntemi tam da bu işlevi yerine getirecek araç ve yöntemler sunmaktadır. Metinlerde sözcelerin söylemsel olarak çözümlenmesi aslında, amaç değil, dil ile metin dışındaki gerçek dünyanın dilde temsil ediliş biçimleri, yansımaları ya da yeniden üretimi arasında ilişkinin ortaya çıkarılmasında önemli bir etken konumundadır, çünkü söylem çözümleme yaklaşımı metinde iletmek isteneni ve söylemin nasıl iletildiğini irdeleme ve anlama imkânı sunar.

Eğitim ortamlarında da yapılan metin çözümlemelerinde en önemli amaçlardan biri, metnin yüzeysel yapısını, dilsel özelliklerini ortaya çıkarmanın yanında derin yapısındaki anlamlara ulaşmaktır. Metin çözümleme çalışmalarında metnin derin yapısına ulaşmak okurun metne bakışını da değiştirecektir. Günay’a (2007, s. 52) göre “Metnin içyapısını, kendine özgü dokusunu ayrıntılı olarak incelemek, okurun okuma isteğini artıracak bir durumdur. Okuduğu metinlerin erişilmez olduğu yönündeki düşüncesi değişecek, kendisi de metnin iç yapısını ve devingenliğini bildiğinden kolaylıkla bu tür etkinliğe yönelebilecektir.”

Türkçe öğretiminde de metin kullanımıyla öğrencilerin metinleri okumaları, anlamlandırmaları ve metinden hareketle temel becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Günay bu becerileri şöyle ifade etmiştir:

“Mantıklı düşünme, açıklama biçimlerini geliştirme, çözümleme ve bireşim yeteneği kazanma, bir metni eleştirebilme yetisini kazanma, aynı durumu ya da olayı farklı yorumlayabilmek için akıl

yürütme yetisini kazanma, okunan ya da dinlenen bir metinde önemli olanı önemsiz olandan ayırabilme, imgeleme ve sezgisel düşünme yeteneğini kazanma” (2007, s. 17).

Söylem çözümlemesi konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu çalışmada söylem çözümlemesinde J. P. Gee'nin *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (2005) adlı kitabında genel hatlarını çizdiği ve Tahir Gür tarafından Türkçeye aktarılan metodu kullanılacaktır. J. P. Gee, söz konusu çalışmasında metodu, yirmi yedi maddelik çözümleme araç listesi halinde özetlemektedir (Gür, 2011):

1. Başlık/Konu: Başlığın neden ve niçin tercih edildiğinin tespiti.
2. İzlek: Başlık ve izlek arasındaki ilişkinin tespiti.
3. Konular zinciri: Konuların sıralanma şeklinin ve anlamsal bütünlüğün tespiti.
4. Bölümleme: Söylemi oluşturan bölümlerin ve bölümler arası ilişkinin tespiti.
5. Birleştirme: Yazarın, bağlamla olayları ve yapıları nasıl ilişkilendirdiğinin tespiti.
6. Bağlam ve yansıtılabilirlik: Yazar yeni bir bağlamı oluşturmak, devam ettirmek ve değiştirmek için ne yapmaktadır? Bağlam üretme ya da yansıtma ile ilgili yapılan işler kasıtlı mı yapılmaktadır? Nasıl bir süreçte gerçekleşmektedir?
7. Neden böyle söylemiş: Öznenin söylemi oluşturma nedenlerinin tespiti.
8. Çerçeve: Bilgilerin söylem ve bağlama uygunluğunun tespiti.
9. Eylemler: Söylemde kullanılan dil ile ne gibi eylemlerin gerçekleştirildiğinin tespiti.
10. Sadece söyleme değil yapma: Söylemde kullanılan dil ile yapılan bildirimin ötesinde yapılan eylemlerin tespiti.
11. Kimlikler: Söylemde hangi kimliklerin geliştirildiğinin tespiti.
12. Yabancılaşma: (Metin) kişilerinin söyleme ve bağlama neler kattığının tespiti.
13. Bağlantılar: Söylemde; konu, kişi ve bilgiler arasında kullanılan dil ile kurulan bağlantıların tespiti.
14. Bağdaşıklık: Ögelerin kullanılma şekillerinin ve işlevlerinin tespiti.
15. İlişkiler: Kişiler, sosyal kurumlar, sosyal gruplar ve kültürler arasındaki ilişkilerin tespiti.
16. Politika: Sosyal faydaların nasıl üretilip dağıtıldığını bulmaya çalışır.
17. Söylemler: Sosyal gerçekliğin söylemle nasıl inşa edildiğinin tespiti.
18. Metinlerarasılık: Metinlerarası ilişkilerin tespiti.
19. Kurmaca dünya: Söylemin okurun zihninde oluşmasını beklediği kurmaca dünyanın tespiti.
20. Kelimeler: Söylemde kullanılan kelimelerin niceliksel tespiti.
21. Göstergeler: Söylemde kullanılan dil ve dilsel araçlar kullanılırken özel işaretler ya da yapıların kullanılıp kullanılmadığının tespiti.
22. Tonlama: Söylemin genel tonlamasının tespiti. Metnin duygusal tonlamasının hangi bilgileri ya da noktaları vurguladığı, hangilerini daha az vurguladığının araştırılması.
23. Vurgu/Önem: Söylemde nelere önem verildiği ya da neyin öneminin azaltıldığının tespiti.
24. İşaretler: Dilsel özellikler.
25. Doldurma: Söylem ve bağlamda söylenenlerle, söylenmemiş sözlerin tespiti.
26. Sosyal diller: Söylemde ortaya çıkan sosyal dillerin tespiti.
27. Konumsal anlam: Değişen anlam, kelime ve dilsel ögelerin tespiti.

Çalışmanın biçim, anlam ve dil boyutlarını ortaya koyabilmek için bu yirmi yedi maddelik çözümleme araçları Dumlu (2016) tarafından belirlenen başlıklar altında incelenecektir. Bu araçlar listesine göre efsanenin söylem çözümlemesi biçim, anlam ve dil olmak üzere üç ana başlık altında yapılacaktır. Çözümleme yöntemi bir tablo şeklinde aşağıda verilmiştir:

Tablo 1: Efsanenin Söylem Çözümlemesi

Biçim Analizi	Anlam Analizi	Dil Analizi
1) Başlık/Konu	1) Eylemler	1) Kelimeler
2) İzlek	2) Sadece söyleme değil yapma	2) Göstergeler
3) Konular zinciri	3) Kimlikler	3) Tonlama
4) Bölümleme	4) Yabancılaşma	4) Vurgu/Önem
5) Birleştirme	5) Bağlantılar	5) İşaretler
6) Bağlam ve yansıtıcılık	6) Bağdaşıklık	6) Doldurma
7) Neden böyle söylemiş	7) İlişkiler	7) Sosyal diller
8) Çerçeve	8) Politika	8) Konumsal anlam
	9) Söylemler	
	10) Metinlerarasılık	
	11) Kurmaca dünya	

3. Araştırmanın Amacı

Efsanelerin çözülmesi üzerine bugüne kadar birçok değerli çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı ise efsanelerde çok yaygın bir motifi konu alan Ruhi Kara'nın "Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı kitabındaki Refahiye'ye ait olan Taş Kesilen Çoban Efsanesi'nin Türkçe öğretimi bağlamında dilbilimsel bir yaklaşımla söylem çözümlemesi yapmaktır.

4. Araştırmanın Önemi

Türk kültürünü, inancını ve toplum yapısıyla örtüşen bir takım kuralları da anlatan efsaneler, çocukların farkında olmaksızın benimseyebileceği değerlerle doludur. Değerlerimizin toplumumuzun millî ve manevî kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlara aktaracağımız öz mirasımız olduğu düşünüldüğünde efsanelerin bu değerlerin aktarılmasında eğitim sistemimiz içinde ve özellikle Türkçe öğretiminde amacına uygun kullanılmaları gereklidir. Bu çalışma değerlerimizin aktarılması sürecinde önemli bir araç olan efsanelerin yüzeysel yapısını, dilsel özelliklerini ortaya çıkarmanın yanında derin yapısındaki anlamlara ulaşarak efsaneyi anlamlandırma sürecinde farklı bir bakış açısı geliştirmeyi ve metnin gerisinde, boşlukta duran "anlam"ı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Ruhi Kara'nın "Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı kitabında Refahiye'ye ait olan "Taş Kesilen Çoban Efsanesi" adlı, sözlü olarak derlenip yazıya geçirilen efsane metninin çözülmesi dil bilime bağlı olarak kuramlar çerçevesinde yapılmıştır.

6. Yöntem

Bu araştırmada, Taş Kesilen Çoban Efsanesi J. P. Gee'nin Söylem Çözümleme Yöntemi (2005) kullanılarak tahlil edilmeye çalışılmıştır. Gee'nin söylem çözümlemesi yöntemi dilbilimsel ayrıntılar, söylemi üreten, algılayan, yorumlayanlar ve söylemin üretildiği sosyal bağlamı inceleme şeklinde oluşturmuştur (Gür, 2013). Gee *Söylem Çözümlemesi Nasıl Yapılır; Araç Kutusu* (2010) adlı kitabında yukarıda sayılan özellikleri ölçütler haline dönüştürerek yirmi yedi maddelik bir liste geliştirmiştir. Bu listedeki ölçütler bir söyleme uygulanarak çözümleme yapılır. Tüm maddelerin uygulanması söz konusu olmadığında olabildiğince fazla ölçütün uygulanması gerekir.(Akt. Gür, 2011).

Yukarıda genel kavramlarını verdiğimiz söylem çözümlemesinde Gee'nin *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (2005) adlı kitabında genel hatlarını çizdiği ve Tahir Gür tarafından Türkçeye aktarılan söylem çözümleme yöntemi kullanılacaktır. Gee'nin, söz konusu

çalışmasında metin çözümleme yöntemi olarak belirlediği yirmi yedi maddelik ölçüt listesine göre bu araştırma şekillenmiştir. Çalışmanın biçim, anlam ve dil boyutlarını ortaya koyabilmek için bu yirmi yedi maddelik çözümleme araçları Dumlu (2016) tarafından belirlenen başlıklar altında incelenecektir.

7. Bulgular ve Yorum

Bu çalışmada Erzincan'da geçmişten günümüze anlatılagelen halk anlatılarının en önemli derleyicisi olan Ruhi Kara'nın "Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı kitabında Refahiye'ye ait olan "Taş Kesilen Çoban" adlı efsanesi incelenmek üzere seçilmiştir. Kara (1993), Erzincan Efsanelerini derlediği kitabında, Refahiye'ye ait olan beş efsane tespit edilmiştir. Nehirler-Su Arkları-Sular-Gözeler-Pınarlar-Derelerle İlgili Efsaneler başlığı altında "Su Yolu Sevdalıları" adlı efsane, Taşlar ve Kayalarla İlgili Efsanelerin yer aldığı başlık altında "Kızıl Dağda Kırk Kızlar", "Kızlar Sinisi", "Koroğlu'nun Kır Atının İzleri" ve "Taş Kesilen Çoban" adlı efsaneler Refahiye'ye bağlı köylere ait efsanelerdir.

Anadolu ve Türk dünyasının en yaygın efsaneleri taş kesilme motifi üzerine kuruludur. Şekil değiştirme motifi içinde değerlendirilebilecek bir motif olarak "taş kesilme", insanın, hayvanın, bitkinin veya herhangi bir nesnenin taşla dönüşmesidir (Feyzioğlu, 2011: 121). Bu bakımdan edebi metin olarak bu motifi konu alan tarihten, inanıştan ve kültürden birçok unsuru barındıran efsanelerin çözümlemesi ve yorumlanması büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda Refahiye'ye ait taş kesilme motifini konu alan efsanelerdeki söylemsel değeri ve öğeleri ortaya koymak için "Taş Kesilen Çoban" adlı efsaneye yer verilerek efsanenin söylem çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Ruhi Kara (1993, s. 132) Taş Kesilen Çoban efsanesini kitabında şu şekilde anlatmıştır:

"Erzincan'ın Refahiye ilçesine bağlı Alaçayır köyünün doğusunda 'Morkom' denilen bir mevkide vaktin birinde bir çoban sürüsünü otlatmaktaymış. Ne var ki çevrede su bulunmadığından çobanın sürüsü susuzluktan ölecek duruma gelmiş. Çoban sürüsünü sulamak için her çareye başvurmuş ama yine de su bulamamış. Son çare olarak ellerini kaldırıp Allah'a yalvarmaya başlamış: 'Allah'im eğer şuracıkta bir su çıkarırsan sevdiğim kara koyunu sana kurban vereceğim.' demiş. Çobanın duasını kabul eden Allah, orada bol miktarda su çıkarmış. Çoban da sürüsünü doya doya sulamış. Sulamış sulamasına ama verdiği sözde de durmamış. Kara koyunu kurban etmeye kıyamayan çoban, kara koyunun üzerinde yakaladığı bir keneyi kara koyunun yerine kurban kesmeye kalkışmış. Çobanın yapmış olduğu bu hareket Allah'a hoş gelmemiş, çobanı ve sürüsünü hemen orada taş kesivermiş.

Çoban, sürüsünün ölüm tehlikesi karşısında adak adar. Tehlike geçtikten sonra bu adağını yerine getirmeye kıyamaz. Kendisine yardım eden Allah'a hakaret ederek gücendirir. Koyunun üzerinde bulduğu keneyi kurban niyetiyle öldürünce çoban cezalandırılır, sürüsüyle birlikte taş kesilir.

Efsane insanın yanlış bir davranışını göstermekte, kutsal olana karşı saygısızlık edildiği için cezalandırıldıklarını anlatmaktadır."

Yukarıda anlatılan efsanenin söylem çözümlemesi biçim, anlam ve dil analizi olmak üzere üç başlık halinde incelenmiştir.

7.1. Biçim Analizi

Başlık/Konu: Efsanenin konusunu bir çobanın Allah tarafından cezalandırılarak taş kesilmesi oluşturur. Efsanenin konusu, Anadolu ve Türk dünyasının en yaygın efsanelerinde yer alan taş kesilme motifi üzerine kuruludur. Sakaoglu, taş kesilmeyi şekil değiştirme olarak kabul eder ve şekil değiştirme ile ilgili şunları söyler: "Değişikliğin temel sebebi cezadır; felâketten veya sonu felâkete varabilecek bir tehlikeden kurtarma ikinci derecede kalır."(1980: 29). Efsane'de çoban, sürüsünün yaşadığı ölüm tehlikesi karşısında Allah'a yalvararak adak adamış, ölüm tehlikesi geçtikten sonra sözünde durmaması üzerine Allah'ın cezalandırılması ile taş kesilmiştir. Efsanede çoban ile birlikte sürünün de taş kesilmesi belirtilmesine karşılık, efsanenin adında sadece çobanın adı geçmiş ve "Taş

Kesilen Çoban” adı efsaneye başlık olarak seçilmiştir. Efsaneye bu adın verilmesinde önemli bir ayrıntı vardır. Efsanede koyun sürüsü, çobanın verdiği sözde durmaması sonucu çoban ile birlikte Allah’ın gazabına uğramıştır. Ancak sürü efsanede bir nesne olarak yer almış ve cezaya sebep olacak bir eylem gerçekleştirmemiştir. Bu bakımdan yazarın söylemi düşünüldüğünde taş kesilmenin bir nesnesi olan sürü, taş kesilmeye sebep olan çobandan ayrılmış ve başlıkta sürüye yer vermemiştir.

İzlek: Efsanenin izleğini taş kesilme motifi oluşturmaktadır. Taş kesilme motifinin bütün efsane motifleri arasında sayı bakımından hususi bir yerinin bulunduğu unutulmamalıdır (Sakaoğlu, 1980, s.44). Efsanede okura ya da dinleyiciye Allah’a karşı verilen sözde durmama ve Allah’a karşı saygısızlık etme durumlarında Allah tarafından cezanın verileceği mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Olay Zinciri: Dört bölümden oluşan efsanenin olay zinciri şu şekilde sıralanabilir:

1. Erzincan’ın Refahiye ilçesine bağlı Alaçayır köyünün doğusunda ‘Morkom’ denilen bir mevkide vaktin birinde bir çoban sürüsünü otlatmaktaymış.
2. Ne var ki çevrede su bulunmadığından çobanın sürüsü susuzluktan ölecek duruma gelmiş. Çoban sürüsünü sulamak için her çareye başvurmuş ama yine de su bulamamış. Son çare olarak ellerini kaldırıp Allah’a yalvarmaya başlamış: ‘Allah’ım eğer şuracıkta bir su çıkarırsan sevdiğim kara koyunu sana kurban vereceğim.’ demiş. Çobanın duasını kabul eden Allah, orada bol miktarda su çıkarmış. Çoban da sürüsünü doya doya sulamış.
3. Sulamış sulamasına ama verdiği sözde de durmamış. Kara koyunu kurban etmeye kıyamayan çoban, kara koyunun üzerinde yakaladığı bir keneyi kara koyunun yerine kurban kesmeye kalkışmış.
4. Çobanın yapmış olduğu bu hareket Allah’a hoş gelmemiş, çobanı ve sürüsünü hemen orada taş kesivermiş.

Bölümlendirme: Olay zincirinin konulara göre dört bölüme ayrılmasında konunun değişmesi, olay akışının farklılaşması etkili olmuştur. Yazar bu bölümlendirmeleri yaparken anlatımın akışını değiştiren ifadeler kullanılmıştır. Efsanenin birinci ve ikinci bölümünü bağlayan “ne var ki” bağlacı ile ikinci bölümü ile üçüncü bölümü arasında kullanılan “sulamış sulamasına ama...” ifadesindeki ama bağlacı ile önceki durumdan karşıt bir duruma geçiş ifade etmektedir. Efsanenin bölümleri arasında sebep sonuç ilişkisine dayanan organik bir bağ vardır.

Birleştirme: Söylemi oluşturan kişinin bağlamla ve olaylar arasında kurduğu ilişkinin tespit edildiği birleştirme, efsanede şu şekilde yer alır:

1. Çobanın sürüsünü sulamak için her çareye başvurmasına rağmen su bulamaması ve son çare olarak Allah’a dua etmesi birleştirici bir unsurdur. Toplum içinde insanların son çare olarak duaya başvurması, Allah’tan yardım beklemesi metinde de bir inanış gereği olarak yer almıştır.
2. Çobanın duasını kabul eden ve rahmetiyle bol miktarda su çıkararak duaya karşılık veren Allah, efsanede en önemli birleştirici unsur olarak yer almaktadır.

Bağlam ve Yansıtılık: Bir bağlam içerisinde kullanılan tüm söylemsel öğeler, bağımsız ve sabit göndergelere sahip olmadıklarından, sözceleme durumu içinde anlam kazanırlar (Kıran ve Kıran, 2011, s.124). Yazar efsaneyi, bir bütün hâlinde, çoban ve köye ait bir bağlam içinde anlatmış gibi görünse de efsanede insan ilişkilerinin çeşitli süreçlerinden geçerek oluşan, Türk inanışına ve kültürüne ait zengin bir bağlamın yer aldığı görülmektedir. Efsanede yer alan “susuzluk çekme, ölüm tehlikesi, dua edilmesi, duanın kabulü, suların çıkarılması, adağın yerine getirilmemesi ve taş kesilme” gibi eylemler toplumda yer alan ve birbiri ardına sebep-sonuç ilişkisi içinde yansıtılan olay zincirleridir. Efsanede yer alan bu zengin bağlamda geleneğin büyük bir payı vardır.

Neden Böyle Söylemiş: Efsanede söylemi oluşturan yazarın kullandığı kelime ve kelime grupları bilinçli tercihler olarak efsanede yer almıştır. Bu kullanım, aynı zamanda bağlam içindeki

toplumsal gerçekliğe de göndermelerde bulunur. Efsanede, çobanın duasına “Allah’ım” sözüyle başlaması, samimiyetin ve umudun bir ifadesidir. Yine çobanın duaya son çare olarak başvurması, adak adaması da toplumsal bir söylemin ifadesi olarak efsanede yer almıştır. Bir halk anlatısı olan efsanede böyle bir söylemin varlığı duaya olan inancın toplumda yaygın olduğunun bir göstergesi olarak esere yansımıştır.

Çerçeve: Efsaneyi söylem ve bağlam bakımından iki ana çerçeveye ayırabiliriz.

Birinci Çerçeve: Bu çerçeveyi oluşturan genel söylem, çoban ölüm tehlikesi karşısında Allah’a dua ederek, adak adar.

İkinci Çerçeve: Çobanın Allah’a adadığı adağı yerine getirmemesi üzerine çoban Allah tarafından çaban taş kesilir.

7.2. Anlam Analizi: J.P. Gee’nin söylem analizine göre uyarlanan on bir maddede yazarın söylem, anlam analizi anlam bakımından incelenmiştir. Efsanenin söylem ve anlam boyutu bu analizde daha açık ortaya çıkacaktır.

Eylemler: Eylem incelemesinde dil ile ne gibi ilişkilerin ya da eylemlerin hayata geçirilerek, sosyal kurum ya da rollerin nasıl etkin hale getirildiğine bakılır (Gür 2013: 197). Efsanede dil ile eylem arasında en güçlü bağ sürünün susuzluktan ölecek duruma gelmesiyle çobanın bu durumu ortadan kaldırmak için her çareye başvuru olması gösterilebilir. Çobanın son çare olarak da Allah’a başvurması ve yardım dilemesi, bunu açık bir biçimde ifade etmesi efsanenin mesajı ile ilgili bir eylemdir.

Sadece Söyleme Değil Yapma: Efsanede, çobanın Allah’a duasında adadığı adak olan kara koyun yerine koyunun üzerindeki keneyi kurban etmeye çalışması, dil ile ifade edilen söylemin yerine başka bir eyleme başvurmasına örnektir. Çobanın söylemindeki kara koyun ifadesi önemli bir söylem değerine sahiptir. Çünkü koyun hem kurban edilmeye layık bir hayvan hem de çobanın en sevdiği koyundur. Buna karşılık çobanın eyleminde çobanın kurban etmek istediği kene ise, hem kurban edilmeye uygun olmayan hem de hayvanlara zarar veren özellikleri ile efsanenin bağlamı açısından son derece önemlidir. Allah’a karşı saygısızlığın bir ifadesi olarak kene gibi hayvanın kurban edilmek istemesi olayların ve söylemin devamlılığı açısından bilinçli bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlikler: Efsanede kullanılan dil, kimliğin de bir yansımasıdır. Efsanede yer alan çobanın kimliği açıklanmamıştır. Halk anlatısına uygun, toplumsal bir söylemin efsanede kullanılması, insanlara genel bir mesaj vermesi bakımından çobanın kimliğinin açıkça verilmemesi önemli bir unsurdur. Bununla birlikte çobanın efsanede yer alan söylem içindeki eylemleri birlikte düşünüldüğünde halktan bir kişi olarak değerlendirilebilir. Yani çoban kimliği, gerçekleştirdiği eylemler ve ifade ettiği söylem itibarıyla hata ve günahları ile sıradan bir insan kimliği ile efsanede yer almıştır. Buna karşılık, efsanedeki Allah kimliği ise, yaratan, rahmet veren ve cezalandıran mutlak güç ve hikmet sahibi olarak efsanede yer almaktadır.

Yabancılaşma: Efsanede yabancılaşma unsuru olarak iki önemli motif vardır. Bunlardan birincisi kenenin kurban edilmek istenmesidir. İkinci yabancılaşma motifi olarak çobanın ve sürünün taş kesilmesidir. Zira taş kesilme motifi, mucize sayılabilecek bir olaydır.

Bağlantılar: Efsanede yer alan kişi, zaman ve mekân arasındaki ilişkinin nasıl sağlandığını incelendiği bağlantılar başlığında efsanede yer alan birkaç örneğe yer verilecektir.

Efsanenin geçtiği “ Morkom” mevki efsane önce susuz bir yer iken Allah tarafından bol miktarda su çıkan bir yere dönüşmüş ve efsanenin devamında, taş kesilme hadisesine mekân olmuştur. Efsanedeki bu mekân, tüm olayların sahnesi olarak işlev görmüş ve halk tarafından bu mevki kutsal ve değerli kabul edilmiştir. Günümüzde efsanenin geçtiği “Morkom” bölgesinde “Bol Göze” adında bir

mevki yer almaktadır. Birçok su kaynağının bulunduğu bu yer efsanenin geçtiği yer olarak kabul edilmiş ve halk tarafından korunmuş bir ziyaret mekânı olarak günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Bağdaşıklık ve İlişkiler: Metni oluşturan cümlelerin anlam bağlantıları ile beraber dil bilgisel ilişkilerin ne şekilde yer aldığını ifade eden bağdaşıklık kavramı efsanede, sebep-sonuç ilişkilerine bağlı bir şekilde oluşturulmuştur. Efsane de yer alan olaylar, birbiri ardınca sıralanmış; sebep, amaç, şart edatları ve zıtlık bağlaçları ile olaylar birbirlerine ilişkilendirilmiştir. Efsane yer alan şu cümleler bu bağlantı ve ilişkileri ortaya koymaktadır:

- *Ne var ki çevrede su bulunmadığından çobanın sürüsü susuzluktan ölecek duruma gelmiş. (sebe- sonuç)*
- *Çoban sürüsünü sulamak için her çareye başvurmuş ama yine de su bulamamış. (amaç-sonuç, zıtlık)*
- *Allah'ım eğer şuracıkta bir su çıkarırsan sevdiğim kara koyunu sana kurban vereceğim. (şart)*
- *Sulamış sulamasına ama verdiği sözde de durmamış. (zıtlık)*
- *Kara koyunu kurban etmeye kıyamayan çoban, kara koyunun üzerinde yakaladığı bir keneyi kara koyunun yerine kurban kesmeye kalkışmış. (sebe- sonuç)*
- *Çobanın yapmış olduğu bu hareket Allah'a hoş gelmemiş, çobanı ve sürüsünü hemen orada taş kesivermiş. (sebe- sonuç)*

Politika: Politika incelenmesinde sosyal faydanın eserde nasıl üretildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Efsanede yer alan sosyal fayda örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Çobanın duasının Allah tarafından kabul edilmesi, toplumda duaların kabul edileceği ve tehlike zamanında duanın koruyucu ve engelleyici bir işlevi olduğu anlatılmak istenmiştir.
2. Efsanede çobanın sözünde durmayarak Allah'a saygısızlıkta bulunması ve sonunda cezalandırılması insanlar için ders çıkarılacak bir örnektir. Çünkü efsanede kutsal olana saygısızlık edilmiş ve karşılığında cezası verilmiştir. Bu durum, insanlarda ve özellikle çocuklarda, kutsal olana saygı duymak gerektiği düşüncesinin yerleşmesi, sözünde durma ve yerine getirme davranışının kökleşmesi, ilahi adaletin saygısızlık karşısında tecelli edeceği inancının bilinmesi gerektiği gibi birçok sosyal fayda sağlayacaktır.
3. Efsanenin geçtiği mekânda çıkan bol miktarda su ile birlikte, bu mevki, halk tarafından kutsal ve değerli kabul edilmiştir. Böylece efsaneye ait çevrenin korunması ve tanınması sağlanmıştır.

Söylemler: Efsanede kullanılan söylem, sözlü kültüre uygun olarak kişilerin ve toplumun yapısına uygunluk arz eder. Kimlikler başlığında belirtilen çoban kimliği, aslında yalnızca bir çoban olarak değil, halktan bir kişi olarak söylemini oluşturur. Efsanede çobanın söylemleri ve eylemleri, aslında sözünde durmayan ve günah işleyen bir insana ait özelliklerdir. Bununla birlikte efsanede yer alan Allah kimliği de mutlak güç ve hikmet sahibi özellikleri ile efsanede önemli bir söylemsel öge olarak yer almıştır. Allah, çobanın duasını kabul ederek merhametini, topraktan bolca su çıkararak güç ve kudretini, çobanın saygısızlığı karşısında onu taş keserek gazabını göstermiştir.

Metinlerarasılık: Efsane masal türüne yakınlığı sebebiyle bu metinde de masal türüne ait unsurlar yer almaktadır. Efsanenin oluşum zamanının belirsiz olması ve efsane boyunca kullanılan duyulan geçmiş zaman kipi anlatıya rivayet anlamı katmakta ve efsaneyi masal türüne yaklaştırmaktadır.

Efsane'de yer alan inanç unsurları da dikkat çekicidir. Semavi dinlere ait kitapların konu edildiği bazı hadiselerde taş kesilme motifine benzer motifleri görebiliyoruz. İslam inancının temel kaynağı Kuran-ı Kerim'e telmihler yapılan efsanede inanç değerleri üzerine bir söylem olduğu

söylenbilir. Efsanede, çobanın yaptığı dua, çobanın duada kurban adağında bulunması, Allah'ın duayı kabul ederek bol miktarda su çıkarması Kuran-ı Kerim'deki ayetlere (Sâffât, 37/107; Hac, 22/34; İnsan, 76/7; Şûrâ, 42/26; Bakara, 1/74; A'râf, 7/160. Yâsîn, 36/34; Kamer, 54/12) işaret etmektedir. Bu özellikler efsanenin İslam'da yer alan inanç unsurlarından bazılarını içerdiğini göstermektedir.

Kurmaca Dünya: Efsanede yer alan gerçeklerle hayali buluşlar insanların doğa olayları ve tarihi olayların üzerindeki merakı giderebilecek niteliktedir. Yazar, efsanedeki kurmaca öğeleri bilinçli bir şekilde seçerken kaynağı gerçeklere dayalı bir olayı yeniden kurgulayarak anlatmıştır. Çobanın söylemi ve eylemleri bu kurmaca dünyanın en önemli unsurlarındandır. Çobanın sürüsünün ölüm tehlikesi yaşaması üzerine dua etmesi, adak adaması, tehlike geçtikten sonra adağından vazgeçmesi; bir probleme birden fazla çözüm yolu geliştirme gibi yaklaşımları kurgulayacak bir kurmaca dünyasının ürünüdür. Yazarın kurguladığı bu kurmaca dünya; insan, doğa ve nesnelere farklı açılardan yaklaşabilmeye katkı sağlamıştır.

7.3. Dil Analizi: Söylem çözümlemesinde dil kullanımı özellikle dil araştırmalarında üzerinde durulan bir konudur. Bu araştırmada ise yazarın kullandığı kelime ve cümle yapıları üzerinde durulacaktır.

Kelimeler: Efsanenin söz varlığına ve kelimelerin gönderim değerine bakıldığında “çoban” kelimesi on üç defa kullanılarak en fazla kullanılan kelime olmuştur. “Çoban” kelimesi geçtiği cümlelerde altı defa açık özne, üç defa gizli özne ve dört defa da nesne olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlarda çobanın özne olarak kimlik oluşturduğu ve en önemli söylemsel öge olduğu söylenebilir. “Sürü” kelimesi ise efsanede yedi defa nesne olarak kullanılmıştır. Efsanede yer alan su kelimesi ve su kökünden türeyen toplam dokuz kelimenin yer alması da dikkat çekicidir. Çünkü efsane, su ve susuzluk üzerine kurgulanmış olay örgüne sahiptir. “Allah” kelimesi efsanede biri zamir olmak üzere toplam altı defa kullanılmış ve efsanede başka bir söylemsel kimlik olarak yer almıştır. Allah kelimesinin yanı sıra “dua, koyun, kurban kesmek, taş kesmek” kelimelerinin efsanede birden fazla defa kullanılması, efsanenin inanç boyutunu da ortaya koymaktadır.

Göstergeler: Efsanede yer alan kara koyun, kurban kesme, taş kesilme göstergeleri Metinlerarası maddesinde açıklandığı biçimiyle İslam inancına dair göndermeleri içinde barındırdıkları için dilin ötesinde farklı anlam ve çağrışımları vardır.

Tonlama ve Vurgu (Önem): Efsanede vurgulanan duygusal tonlama, çobanın acizliği ve çaresizliği ile Allah'tan yardım dileme talebidir. Bununla birlikte metnin söylemi “Allah sözünden dönenleri ve saygısızlık edenlere ceza verir.” şeklinde mesajı içermektedir. Bu mesaj Kur'an-ı Kerimde Allah'ın açık şekilde mucize gösterdikleri karşısında nimetlerini değiştirenlere ceza vereceğini anlatan ayetlere (Bakara, 1/15, 211, En'âm, 6/ 160; Yûnus, 10/27; Nahl, 16/34; Tâhâ, 20/127; Sebe', 34/17) işaret etmektedir.

İşaretler: Efsanenin dil özellikleri incelendiğinde efsane boyunca kullanılan rivayet söylemi, duyulan geçmiş zaman kipi ile yapılmıştır. Bu kip eki efsaneye, başkasından duyma ve anlatı anlamı katmıştır. Efsanede yer alan fiillerin çokluğu ise olay örgüsündeki hareketliliğin bir sonucudur. Efsanedeki cümleler arası bağlantılar genellikle bağlaçlarla sağlanmıştır. Bununla birlikte cümlelerde yer alan amaç ve sebep ifadeleri dikkat çekicidir. Efsanenin, yoğun ve kısa bir anlatımı belirli kalıplara bağlı kalmaksızın ve uzun tasvirler, bir takım sanatsal anlatım kaygıları taşımaması efsaneyi kolay okunabilir hale getirmektedir.

Doldurma: Efsane yazarının efsane sonunda efsaneyi özetleyen ve bu efsanenin işlevinden bahsettiği doldurma kısmı şu şekildedir:

Çoban, sürüsünün ölüm tehlikesi karşısında adak adar. Tehlike geçtikten sonra bu adağını yerine getirmeye kıyamaz. Kendisine yardım eden Allah'a hakaret ederek gücendirir. Koyunun üzerinde bulduğu keneyi kurban niyetiyle öldürünce çoban cezalandırılır, sürüsüyle birlikte taş kesilir.

Efsane insanın yanlış bir davranışını göstermekte, kutsal olana karşı saygısızlık edildiği için cezalandırıldıklarını anlatmaktadır.”

Sosyal Diller: Politika başlığında ele alınan sosyal faydanın dilsel olarak metindeki söylemde kendisine yer bulması şeklinde açıklanabilen sosyal dil örneği efsanede bir yerde geçmektedir:

“Allah’ım eğer şuracıkta bir su çıkarırsan sevdiğim kara koyunu sana kurban vereceğim.” şeklindeki çobanın duası, konuşma biçimi şeklinde efsanede yer alarak bir sosyal dil söylemi oluşturmaktadır.

Konumsal Anlam: Daha önceki başlıklarda açıklanan “kara koyun, kene, kurban kesme, taş kesme ” kelime ve kelime grupları anlamları itibariyle sosyal, tarihi ve dini bir takım unsurları içinde barındırmaktadır.

8. Sonuç

Bu çalışmada; dil ve söylem bağlamında bir efsanenin J. P. Gee’nin söylem çözümleme yöntemi merkeze alınarak tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle efsane gibi halk edebiyatının önemli türlerinden biri seçilerek örnek bir çözümleme yapılmış, bu çözümleme ile özellikle geleneksel unsurların yoğun olduğu efsane gibi türlerde dil ve dilin imkânlarıyla millî kimlik ve şuurun nasıl inşa edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte metnin türü ve yaratıldığı toplumla olan ilişkisi düşünülerek zihinsel bağlam içerisinde, metnin yeniden üretilmesi aşamalarında yazar/anlatıcı/metin bize aslında ne söylüyor, neden böyle söylemiş de başka türlü söylememiş gibi sorular ve düşüncelerle, semantik kodlar ve göstergeler yardımıyla anlamın ortaya çıkarılmasına uğraşmıştır.

Söylem çözümleme ile araştırmaya konu olan Taş Kesilen Çoban efsanesinde başta metnin biçim analizi yapılmıştır. Efsanenin daha sonra anlam ve dil analizi yapılmıştır. Efsanenin söylem çözümlemesi neticesinde, efsanenin başlığından sonuna kadar verilmek istenen mesaja uygun bir söylem geliştiğini söyleyebiliriz. Efsanede çoban ve Allah kimliği, üzerinden sürdürülen olay örgüsü ve eylemler toplumsal söyleme uygun olarak motiflerle kullanılmıştır. Efsanede yer alan dua, kurban kesme, taş kesme gibi dini motifler ise, efsanenin inanç boyutunu ortaya koymaktadır. Efsanenin birçok sosyal faydayı barındırdığı ve buna uygun bir dil ve söylem kullanıldığı tespit edilmiştir. Efsanede, Allah’ın sonsuz güç ve kudret sahibi olduğu, bunun karşısında insanın acizliği ve çaresizliği hem söylem hem de eylem boyutuyla ifade edilmiştir. Efsanenin izleği olarak tespit edilen taş kesilme motifi, çobanın kendi bilinçli seçimleri neticesinde uğradığı bir son olarak efsanede yer almıştır.

Değerlerimizin toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarımıza aktaracağımız öz mirasımız olduğu düşünüldüğünde efsanelerin bu değerlerin aktarılmasında eğitim sistemimiz içinde ve özellikle Türkçe öğretiminde amacına uygun kullanılmaları gereklidir. Bu çalışma ile değerlerimizin aktarılması sürecinde önemli bir araç olan efsanelerin yüzeysel yapısını, dilsel özelliklerini ortaya çıkarmanın yanında derin yapısındaki anlamlara ulaşarak efsaneyi anlamlandırma sürecinde söylem çözümlemesi yöntemi ile farklı bir bakış açısı geliştirmeyi ve metnin gerisinde, boşlukta duran anlam ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Börekçi, M.-Çelikpazu, E. (2012) Şiirsel Söylem Açısından İbrahim Hakkı Divanı, *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu (16-18 Kasım 2011) Bildiriler*, Atatürk Üniversitesi (403-412).
- Dijk, V.(1983). Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News. *Journal of Communication*, 33:2, 20-43.

- Dijk, V. (1985). *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin:Walter De Gruy
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2019). Erişim Adresi <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>, Erişim Tarihi: 15.02.2019.
- Dumlu, A. (2016). Cahit Zarifoğlu'nun "Savaş Ritimleri" Romanının Söylem Çözümlemesi Metoduyla İnceleme Denemesi, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 49, 403-417. Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3629>.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.
- Feyzioğlu, N. (2011). Gelin Kaya Efsaneleri ve Taş Kesilme Motifi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi Türkiyat*, 9, 116-133.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*. Londra: Longman.
- Gee, James Paul (2005). *An introduction to dis-course analysis: Theory and method* (2nd Edition). New York: Routledge.
- Gill, R. (1996). Discourse Analysis: Practical Implementation. J.T. E.Richardson (Ed.). *Handbook of Qualitative Research Methods for*.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, Eğitim.
- Günay, D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, Eğitim.
- Gür, T. (2011). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dil Tutumları ve Dil Kullanımlarının Söylem Çözümlemesi Yöntemi ile Betimlenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bil. Ens.
- Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1), 18-202.
- Harris, Z. (1952). Discourse Analysis: A Sample Text. *Language*, 28, 474-494.
- Kara, R. (1993). *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları (ERYAKSAN) No: 2, Ankara: Şenkal Basımevi.
- Kıran, Z ve Kıran Eziler, A. (2011). *Yazınsal Okuma Süreçleri: Dilbilim, Göstergebilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümlemeler*. Ankara: Seçkin.
- Potter, J. ve Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology*. Londra:Sage.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- Sinclair, J.M. ve Coulthard, R.M. (1975). *Towards an Analysis of Discourse: The English Used by Teachers and Pupils*. Londra: Oxford.
- Sözen, E. (2014). *Söylem belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Ankara, Birleşik Dağıtım.
- Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R. ve Vetter, E. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. Londra: Sage.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Efsane*. Erişim Adresi <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 14.02.2019.
- Ünveren, D. (2016). Muc'un ucuz evinde mucizenin ölümü: Madak'ın annemle ilgili şeyler adlı şiiri üzerine söylem çözümlemesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (15), 609-632. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9877> ISSN: 1308-2140.

Ünveren Kapanzade D. (2018). Eğitim Bilimleri Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar. Yazıcı T. ve Hayırlı O. (Ed.), *Kimlik İnşasında Söylem Aracı Olarak Eğitim Ve Çocuk Edebiyatı* (ss. 275-304), Ankara, Gece Akademi.

Yılar, Ö. (2005). Mit-Efsane ve Eğitim, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 383-392.